

Translating ‘shame’. A translational approach (II)

Magda Jeanrenaud*

Faculty of Letters, “Alexandru Ioan Cuza” University, Bd. Carol I 11, 700506 Iași, Romania

Article info

History:

Received July 21, 2017

Accepted July 27, 2017

Published November 30, 2017

Key words:

lexical field

skopos theory

evaluation of translation

specialized text

translator’s freedom

Abstract

Starting from the semantic and lexical sphere of the concepts of ‘honte’ (in French) and ‘rușine’ (in Romanian), my aim is to examine the way this word was translated into Romanian; for this purpose, my point of departure was a case study. To this end, I tried to elaborate a comparative translational study of Boris Cyrulnik, titled *Mourir de dire. La honte* (Éditions Odile Jacob, Paris, 2010) and of its Romanian translation, titled *Mai bine mor decît să spun. Rușinea* (French translation by Valentin Protopopescu, Editura Trei, “Psihologia pentru toți” collection, Bucharest, 2012). Cyrulnik’s text has a particularity: it oscillates between the specifics of a literary text and those of a specialized text. From this standpoint, his transposition challenges the functionalist theories of translation and mostly the *skopos* theory elaborated by Katharina Reiss and Hans Vermeer: it is interesting to analyse the way the translator “decodes” the “intentionality” of this type of text, ultimately a specialized text, and the way he decides to transpose its semantic and lexical sphere into Romanian.

8. The lexical field of *shame*: a) effects of *shame*

The fact that the translator did not study the dominant of this text (thus he failed to elaborate a hierarchy of his translational effort), that he did not focus enough on reconstructing in his translation the terminological grid around the concept of *shame* are also obvious in the way he chose to transpose the lexical field of this concept. The paraphrase, periphrasis, synonymy ended up extending the lexical field excessively and rendering it less specific than in the original text, implicitly.

For this type of text, the lexical field around the key-term, *shame*, is meant to construct and support the entire argumentative framework. The author of the text—this time clearly in his capacity as a specialist—enumerates the effects of *shame* upon the ones affected by this trauma following events that had perturbed their existence significantly. Hence, he lists the following: *malaise*, *flétrissure*, *fracas*, and, most frequently, *déchirure*. The translator has to reconstitute this constellation of pain indicators, who become as many symptoms of pathology. However, the translator uses yet again synonymy massively, but he also chooses often the marked poetizing term that beatifies the lexical register, which estranges the text from its dominant function and provides it with a different coherence than the one embedded in the intentionality of the source text. In this respect, I will provide only a few examples in the following lines.

Malaise—one of the “untranslatable” terms of the French lexicon, according to the well-known *Vocabulaire européen des philosophies* (subtitled *Dictionnaire des intraduisibles*)—denotes a dysfunction between soul and body; hence, its semantic sphere reverberates both towards “the networks of affect and passion” and of the physiological disorders; both at individual and at ontological and even “national”, related to “origin” (Cassin, 2004, p. 750). The translator is the one who has to operate—by the context and the type of text to translate—a selection among the various semantic paths of the term. Furthermore, he has to maintain its coherence in similar contexts, where the use of synonyms would actually perturb reception. In the Romanian version, where *malaise* concerns a psychological state (not a physical sickness), a *disturbance*, it is translated by *suferință* in a general sense (where the combination with *contagioasă* becomes

*Email address: mjeanrenaud@hotmail.com.

inadequate) or by *disconfort*, or even by a frivolous *indispoziție* that mitigates the severity of the trauma that it expresses. Thus, “Le malaise n’est pas toujours provoqué par un effondrement traumatique” (p. 81) becomes “Indispoziția nu este totdeauna provocată de un colaps traumatic” (p. 76). The serious perturbation determined by *shame* generates very perceptible physical reactions: “Un adolescent rougit, évite le regard et bafouille de malaise” (p. 85); actually, *se bâlbiie de tulburare* [he is so troubled, he stammers], not “flecărește, spre a-și masca disconfortul” (p. 80).

Malaise

malaise, p. 67	suferința , p. 62
malaise contagieux, p. 79	suferință contagioasă, p. 73
malaise conscient, p. 80	indispoziție conștientă, p. 75
malaise, p. 81	indispoziția , p. 76
bafouille de malaise, p. 85	flecărește, spre a-și masca disconfortul , p. 80

Flétrissure—whose semantic sphere indirectly suggest the sign applied with a red-hot iron to the convicts in the public square during the French Old Regime—is a stigma, a term that the DEX is defined as dishonoring, a “shameful” mark that may be associated with *înfierare*. Sparked by an intimate trauma, *shame* erupts under the look of the others: transposed either by *alterări* (p. 76) or by *nefericire* (p. 148), how could these *flétrissures*—the stigmas of “mărunte rușini ale vieții cotidiene” [small shames of daily life] (p. 76)—represent “punctul de plecare al moralei” [the starting point of morals], how could they provide the energy to combat the one that stigmatizes us, in order to liberate ourselves from *shame*?

Flétrissure

flétrissures, p. 81	alterări , p. 76
flétrissure, p. 159	nefericirea , p. 148

Fracas—the shock of a violent fracture—that refers, very concretely, to the noise produced by it, is translated by *tulburare*, *tumult*, *colaps*, *dezastru* or by *agresată*, *distrus*, *zdrobit*, *prăpăd*; the occurrences of the equivalent *tulburare*, *tulburat* are numerous. However, *tulburarea* indicates a state of confusion quite far from the commotion expressed by the semantics of the source term and it pushed the lexicon towards a vague, general level (*tulburarea* may suggest *convulsie*, *tumult*, but not the other way around, too). Within the list of synonyms proposed by the dictionary *Trésor de la langue française*, *trouble*, the French equivalent of *tulburare*, is not even mentioned: all the equivalences (*bruit*, *tempête*, *ouragan*, *grondement*, *agitation*, *déflagration*, *vacarme*, etc) are related to an extreme “resounding” intensity. In its concreteness, the French term involves no ambiguity, no doubt.

Fracas

fracas, p. 8, două ocurențe	tulburare , tumultului , p. 8
fracas, p. 72	tulburare , p. 67
fracas, p. 76	tumult , p. 71
fracas, p. 93	tulburărilor , p. 85
le fracas, p. 111	colaps , p. 102
fracas, p. 112	dezastru , p. 104
fracassés, p. 76	tulburați , p. 71
personne fracassée, p. 117	persoana agresată , p. 109
un fracas, p. 157	colaps , p. 147
blessées, mais non fracassées, p. 158	rănite, dar nu și distruse , p. 147
fracassé, p. 174	zdrobiți , p. 161
le fracas de la guerre, p. 256	prăpădul războiului, p. 235

The most interesting case is that of the term *déchirure*, also translated using numerous equivalences: *fărîmițare*, *ruptură*, *sfișiere*, *suferință*, *traumatism*, *destrămare*, as if the translator feverishly sought for the most adequate term but failed to find it. *Ruptură* [rupture]—a more extended, thus more general term—records the most occurrences (though it is mostly used in the medical lexicon, mostly in contexts related to the rupture of various organs). *Fractură* [fracture]—which would suggest both concretely and figuratively a serious lesion—has no occurrence; *destrămat* and *sfișiat* suggest rather poetizing clichés than a specialized psychoanalytical lexicon. *Șocul traumatic* [traumatic shock] is not among the versions considered by the translator, though it seems to be used in the specialized lexicon.

Déchirure

déchirure invisible, p. 64

déchirure, p. 68

déchirure traumatique, p. 72

déchirure affective, p. 79

déchirures, p. 80

déchiré, p. 80

déchirure traumatique, p. 87

la déchirure traumatique, p. 94

ma déchirure, p. 102

la déchirure, p. 132

déchirure traumatique, p. 157

déchirure, p. 165

déchirure, p. 165

déchirer le lien, p. 164

déchiré, p. 69

déchiré, p. 115

se déchire, p. 183

fărîmițare invizibilă, p. 59

ruptură, p. 63

sfișieri traumatice, p. 67

ruptură afectivă, p. 74

sfișieri, p. 75

sfișiat, p. 75

ruptura traumatică, p. 82

ruptura traumatică, p. 87

suferința mea, p. 94

traumatism, p. 122

ruptură traumatică, p. 147

această **ruptură**, 152

o **ruptură**, p. 152

să **distrugă** legătura, p. 151

destrămat, p. 64

destrămat, p. 107

s-a **fărîmițat**, p. 170

This pressure of finding synonyms gradually becomes more important than the importance of constructing, in the target language, the lexical field of the concept of *shame*. Instead of grasping the physical component of the trauma of *shame*, the translator transposes, for instance, *les filles honteuses* (p. 148) into *fete făcute de rîs* (p. 138), in a context where the author talks about the physical pain of women who are induced shame, shame of their own sex, in order to make their submission easier. This sentence is part of a relevant subchapter titled in the original *Fonction socialisante de la souffrance physique* (p. 147), but in Romanian it becomes *Funcția socializantă a suferinței psihice...*

Fonction socialisante de la souffrance physique // *Funcția socializantă a suferinței psihice*

La pensée automatique consiste à dire que, puisque les garçons battus et **les filles honteuses** finissent par prendre la place subalterne qu'on veut leur attribuer, il suffit de supprimer toute douleur et toute honte pour qu'ils s'épanouissent et deviennent heureux (p. 148).

Gîndirea automată constă în a spune că, deoarece băieții bătuți și **fetele făcute de rîs** sfișesc prin a ocupa locul subaltern care li se atribuie, ar fi suficient să suprimăm orice durere și rușine pentru ca ei să înflorească și să devină fericiți (p. 138).

I do not suggest here that I support unconditionally a view of translation based on the supremacy of the signifier, but the decision to crumble the specialized lexicon in translation should have a justification, which I failed to find in this case. Concerning this lexicon, an excessive and unjustified dispersion only undermines the specific of the text: "synonymization" is not and cannot be a universal translational principle. On the other hand—and this is the essential point—, by disseminating a lexicon that aims to become

a terminology, the very topic of the book (*shame* as trauma, as physical and mental wound) tends to become a metaphor that accentuates the essayistic and narrative side, to the detriment of a psychoanalytical journey destabilized by the lack of a stable conceptual support. However, this is the main topic of the book!

Therefore, some researchers posit that the specificity of translation techniques in case of humanities discourse is the practice of various techniques for the “general language” and terminological lexicon. While for transposing the first, the translator can use the technique of equivalences, for the latter he must use correspondences systematically. Whenever possible, he must use corpuses of related terms by derivation or etymology (similarly to Saussure, a long time ago, when he named the sides of the linguistic signs). Thus, the translator should differentiate the terminology, the array of key-concepts within the text to translate, which he would subsequently have to transpose into the target language using strictly the term he decided—either the literal translation or a neologizing term, if he had enough courage to use it (Cassin, 2004, p. 298). In other words, whereas the “general” lexicon must be rendered using “idiomatic” procedures, the transposition of terminology would be done literally, “imitatively”. In this case, it may be concluded that the use of literal translation and of loan technique—in other words, the dependence on the terms used in the source text—may represent a particularity of translating humanities-specific discourses. If the use of such procedures turned out to be recurrent, then it can be stated that in that type of text, the desideratum of textual cohesion tends to be treated differentially. Thus, the specialized lexicon is transposed by fully observing the density in the source text, while general lexicon admits and even requires translation by equivalence.

Unii cercetători consideră astfel că specificitatea tehnicilor de traducere în cazul discursului științelor umane constă tocmai în practicarea unor tehnici diferite pentru „limba generală” și lexicul terminologic, iar dacă pentru transpunerea celei dintâi se poate apela la tehnica echivalențelor, pentru cel din urmă se impune utilizarea sistematică a corespondențelor, recurgându-se, oriunde este posibil, la corpusuri de termeni înrudiți prin derivare sau etimologie (cum procedase cândva Saussure în denumirea fețelor semnelui lingvistic). Traducătorul ar trebui astfel să deosebească terminologia, evantaiul de concepte-cheie din textul de tradus, pe care ar urma apoi să le transpună în limba țintă menținând cu strictețe termenul corespunzător pe care l-a decis, fie că este vorba de o traducere literală, fie că a îndrăznit o neologizare (Cassin, 2004, p. 298). Cu alte cuvinte, dacă lexicul „general” ar trebui redat prin procedee „idiomatice”, transpunerea terminologiei s-ar face pe cale literală, „imitativă”, caz în care am putea trage concluzia că folosirea traducerii literale și a tehnicii împrumutului, altfel spus dependența vizavi de forma termenilor textului sursă ar putea reprezenta o particularitate a traducerii discursului științelor umane. Dacă folosirea acestor procedee s-ar dovedi recurentă, atunci am putea afirma că în acest tip de text, dezideratul coeziunii textuale are tendința de a fi tratat în mod diferențiat, lexicul specializat fiind transpus cu respectarea integrală a densității din textul sursă, în timp ce lexicul general admite și uneori chiar pretinde traducerea prin echivalență.

9. The lexical field of *shame*: b) predication of *shame*

At a syntagmatic level, *shame* develops in our text a combination focused on a relatively small number of verbs, which—through their recurrence—create a semantic network meant to specify, delimit and explicitate not only the “topic”, but also the trauma of *shame*. Whereas it may not be very poor, the lexicon of *shame* is actually not very rich in Cyrulnik’s book, because this is not his intention. In many cases, however, the translator dilutes the lexicon in the Romanian version, though the main verbal axes that determine *shame* can be transposed into Romanian by correspondence. In fact, this terminological fluctuation indicates that the translator failed to perceive the existence of a lexicon aiming to become a terminology and that he treated it like a “current” lexicon, where variation would be justified, *à la limite*, only by the rejection of “literalism”. We may thus decipher his “project”, his view of the translation for this type of text, but his view no longer coincides with the intentionality of the source text, insofar as

the translator extends the technique of “idiomatizing” to the whole text, as if he had failed to grasp the hierarchy of textual levels, specialized text and essay, (specialized text being the primary level).

The text follows mainly three verbal axes, all based on the principle of lexical economy. The syntagmatic axis (of combinations *in praesentia*) makes up the framework around the core concept of *shame*. The first verbal axis circumscribes *shame* as a feeling, then as a provoked trauma that can end up destroying the one affected by it: the verbs related the individual perception of *shame* are the following, some of which (*ressentir, éprouver, sentir*) are almost synonyms:

avoir honte – ressentir la honte – éprouver de la honte – se sentir honteux – rendre honteux – faire honte – provoquer la honte – mourir de honte

The dramatic consequences of the trauma of *shame* are organized around the silence to which it constraints the subject, who cannot speak it for fear of the isolation to which telling it would condemn him.

la honte fait taire – dire la honte – la honte fait fuir

Finally, the third axis concerns the effort of liberation, of escaping trauma, made by the individual who wants to save himself: this axis, too, features a limited number of almost synonymous verbs:

s'affranchir de la honte – se libérer de la honte – sortir de la honte – se sauver de la honte

Besides the times when these verbal structures were translated by correspondence, it is worth underscoring an over-diluting tendency of the translator: he uses an inventory of synonymies that exceeds the reduced inventory within the source text. Its function is actually to consolidate a certain lexicon by concentrating it, not to disperse it by disorganizing it. Sometimes, the translator's effort to find synonyms leads to rhetorizing, inadequate or downright mistranslated constructions: *îmi este rușine că mi-a fost rușine*, with all its redundancy present also in the source text, is not the same as *a-ți fi rușine de propria rușine*; that it is possible *să-ți fie rușine că locuiești* in a very luxurious apartment does not mean that you have concluded that *faptul ar fi un lucru de rușine*; to say that *ți-e rușine* is not the same as *a-ți mărturisi rușinea*; *a-ți fi rușine* also does not mean *a descoperi ce înseamnă să trăiești cu rușinea în suflet*, which may be adequate for a literary text, nor does it mean *a ți se face rușine*, nor *a o resimți*, nor *a o trăi*, and much less *a o experimenta*. In several occurrences, I also find disputable the assimilation between *a-i fi rușine* and *a se rușina*. The avoidance of repetitions—a procedure specific to this type of text—leads to the transformation of “on peut avoir honte sans raison d’avoir honte” (p. 80) into a construction lacking both elegance and clarity: “ne poate fi rușine fără să avem motiv **pentru asta**” (p. 75).

9.1. *Avoir honte*

Un souvenir d'enfance // O amintire din copilărie

qu'on pouvait **avoir honte** d'habiter
j'ai honte d'**avoir eu honte**

că **ar fi un lucru de rușine** să locuiesc
mi-e rușine **de rușinea** mea de-atunci

La honte et son contraire // Rușinea și opusul ei

fier d'**avoir honte**
en disant qu'il **avait honte**

se mîndrea cu faptul de a fi **resimțit rușine**
mărturisindu-și rușinea

Honte sexuelle // Rușinea sexuală

elle **avait honte**

descoperise ce înseamnă să trăiești cu
rușinea în suflet

Honte ou culpabilité? // Rușine sau vinovăție?

alors elle **a honte**

și-atunci **i se face rușine**

Lilliput, star de la honte // Liliputanul, vedeta rușinii

nous **n'avons pas honte** pe loc nu **resimțim rușine**

La honte peut durer deux heures ou vingt ans // Rușinea poate dura două ore sau două decenii

on peut avoir honte **sans raison d'avoir honte** ne poate fi rușine **fără să avem motiv pentru asta**
n'ont pas honte nu **se rușinează** că
avaient presque honte aproape că **au trăit sentimentul rușinii**

Le déni, une légitime défense morbide // Negarea, o legitimă apărare morbidă

on **a honte** de ne pas en avoir souffert **îi va fi rușine** din pricină că această suferință nu s-a produs

Les animaux ont-ils honte? // Animalelor le este rușine?

avait honte **se rușinase**

La manière d'aimer est un mode de socialisation // Felul în care iubim este o modalitate de socializare

l'enfant **eut honte de ce qu'il était** sous le regard de cette dame copilului **i se făcu rușine de felul cum arăta**

Bonheur et pulsions. Honte et morale // Fericire și pulsuni. Rușine și morală

aucune raison **d'avoir honte** nici un motiv **să experimenteze rușinea**

Affectivité et performances scolaires // Afectivitate și performanțe școlare

on **n'a pas honte** de travailler dans une méd-ina de pauvres nu e **motiv de rușine** să lucrezi într-o medina de săraci

Nègres, zoos et hôpitaux psychiatriques // Negri, grădini zoologice și spitale psihiatrice

la culture **a à son tour honte** sistemul cultural **ajunge să resimtă rușine**

Les sans-honte // Cei fără rușine

n'ont jamais honte nu **trăiesc niciodată rușinea**
 comment voulez-vous **avoir honte** cum vă închipuiți atunci că acesta **va simți rușine**

Morale, perversions et perversis // Morală, perversiuni și perversiți

n'ont jamais honte nu **li se face niciodată rușine**

9.2. *Faire honte*

Inexplicably, *faire honte* seems to have determined the greatest fluctuation in the list of equivalences: *a trezi, a produce, a stîrni, a face să, a inculca*. Again, the only justification is the well-known resistance of translators to repetitions, which would allegedly question their own skills of mastering the target language.

Transparence du honteux // Transparența celui care suferă de rușine

fait honte au nécessaires **trezește rușinea** celor nevoiași

Le „je” n'existe qu'auprès d'un autre // „Eul” nu există decît în raport cu un altul

pouvoir de me **faire honte** puterea de a-mi **produce rușine**

<i>Un monde où tout fait honte // O lume în care orice stîrnește rușinea</i>	
faire honte	a trezi rușinea
tout fait honte	orice produce rușine
<i>Fonction socialisante de la souffrance physique // Funcția socializantă a suferinței psihice</i>	
leur faire honte	să li se inculce rușinea
<i>Les Noirs et l'étoile jaune // Negrii și steaua galbenă</i>	
c'est la signification qui fait honte	semnificația este cea care stîrnește rușinea
<i>Quand la servitude renforce // Când supunerea întărește</i>	
pouvoir de lui faire honte	puterea de a o face să se rușineze
<i>La violence au théâtre de l'honneur // Violența în teatrul onoarei</i>	
il n'a pas le pouvoir de faire honte	nu are puterea de a stîrni rușinea
<i>Le pouvoir des chaussettes // Puterea ciorapilor</i>	
le pouvoir de nous faire honte	puterea de a ne stîrni rușinea

9.3. Mourir de honte

The height of this axis—which leads to *mourir de honte*—did not practically entail any paraphrase, except for the inappropriate phrase *rușine letală*—which I have analysed before and which destroys the connections between the title and the text itself—and for two occurrences, “îmi vine să mor de rușine” (p. 75) and “le vine să moară de rușine” (p. 177) which inexplicably attenuate the fulfilled action in “je meurs de honte” (p. 80) and “ils meurent de honte”, respectively (p. 190).

<i>Un souvenir d'enfance // O amintire din copilărie</i>	
nous serions morts de honte	am fi murit de rușine
cette mort de honte	această rușine letală
l'enfant mourait de honte	copilul murea de rușine
<i>Le détracteur intime // Detractorul intim</i>	
je vais mourir de honte	voi muri de rușine
<i>La honte et son contraire // Rușinea și opusul ei</i>	
mourait de honte	murea de rușine
<i>Transparence du honteux // Transparența celui care suferă de rușine</i>	
meurt de honte sous son regard	moare de rușine în fața privirii acesteia
comme d'autres meurent de honte	cum alții mor de rușine
<i>La réussite, un masque de la honte // Reușita, o mască a rușinii</i>	
le mort de honte	cel care moare de rușine
<i>Les maîtres du rêve et le miroir crotté // Maeștrii visului și oglinda mânjită</i>	
mort de honte , encore une fois	mai moare încă o dată de rușine

La honte peut durer deux heures ou vingt ans // Rușinea poate dura două ore sau două decenii
 elle **mourrait de honte** ar **muri de rușine**
 pour un rien, je **meurs de honte** pentru un nimic îmi **vine să mor de rușine**

Le cinéma intérieur de notre abjecteur de conscience // Cinematograful lăuntric al denigratorului de conștiință

ils **mourraient de honte** ar **muri de rușine**
 il serait **mort de honte** ar fi **murit de rușine**

Affectivité et performances scolaires // Afectivitate și performanțe școlare

était **mort de honte** parce qu'il avait échoué **murea de rușine** deoarece picase examenul
 au concours d'entrée dans une grande école de admitere într-o universitate
 quand ils échouent, ils **meurent de honte** când se confruntă cu eșecul, le **vine să moară de rușine**

Nègres, zoos et hôpitaux psychiatriques // Negri, grădini zoologice și spitale psihiatrice

mortes de honte et de désespoir **moarte de rușine** și disperare
meurt de honte et de désespoir **moare de rușine** și disperare

L'hymen est un discours social // Himenul este un discurs social

feraient **mourir de honte** ar face să **moară de rușine**

Quand la violence était morale // Când violența era morală

un homme **meurt de honte** un bărbat **moare de rușine**
 plutôt que **mourir de honte** decît să **moară de rușine**

Quand la servitude renforce // Când supunerea întărește

mourait de honte **murea de rușine**

La violence au théâtre de l'honneur // Violența în teatrul onoarei

que de **mourir de honte** decît să **mori de rușine**

Morale, perversions et perversis // Morală, perversiuni și pervertiți

morts de honte ar fi **murit de rușine**

9.4. *Ressentir – éprouver – provoquer la honte; dire la honte – s'affranchir – se sauver – se libérer de la honte*

This axis may suggest some variation to the translator because it is also features in the source text. However, it exceeds the one of the source text again and it includes a certain number of inadequate phrases, such as *a nutri rușine* or *a vădi rușine*. Hence, *provoquer* in *provoquer la honte* is translated by: *a stîrni, a declanșa, a genera*; *éprouver* in *éprouver la honte* is transposed by: *a încerca, a vădi, a fi, a se simți invadat, a prezenta, a experimenta, a resimți, a avea, a arăta, a suferi, a simți, a da dovadă, a fi încercat*; *dire* in *dire la honte* by: *a afirma, a mărturisi*; *ressentir* din *ressentir la honte*: *a nutri, a i se face*; *s'affranchir* in *s'affranchir de la honte* by: *a se elibera, a obține*; *se sauver* in *se sauver de la honte* by *a se salva*; *éponger* in *éponger la honte* by *a se scutura*; *s'en sortir* by *a scăpa*; *sortir* in *sortir de la honte* by: *a depăși, a ieși*; *se libérer* by *a se elibera*.

*Un souvenir d'enfance // O amintire din copilărie*ne **provoquait** pas de honteAlain... s'est tué... sans jamais avoir **éprouvé**

le moindre sentiment de honte

nu era de natură să **stîrnească** rușineaAlain... s-a sinucis... fără să **fi încercat** vreod-

ată cel mai mărunț sentiment de rușine

*La honte et son contraire // Rușinea și opusul ei*en **disant** qu'il était honteux, il exprimait sa fiertéen **disant** qu'il avait hontesentiment de honte que je **ressens**en **éprouvant** un peu de honteon peut donc **éprouver** une honte à montrer de soi une image**afirmînd** că-i este rușine, Stanislas își exprima mîndria**mărturisindu-și** rușineasentiment de rușine pe care-l **nutresc****vădînd** puțină rușineeste posibil să ne **fie** rușine a ne arăta nouă înșine o imagine de sine*Transparence du honteux // Transparența celui care suferă de rușine***s'affranchir** de la honte**s'affranchir** de la hontese **sauvant** ainsi de la honte**elibera** de rușine**elibera** de rușine**salvîndu-se** astfel de rușine*La réussite, un masque de la honte // Reușita, o mască a rușinii***s'affranchir** de la honte**s'affranchir** de la honte**a obține eliberarea** de rușine**să se elibereze** de rușinea*Les maîtres du rêve et le miroir crotté // Maeștrii visului și oglinda mînjită***provoque** la honte**stîrnește** rușinea*Plus le malheur est grand, plus la victoire est glorieuse // Cu cît nefericirea este mai mare, cu-atît victoria este mai glorioasă***épongent** le plus facilement leur honte**s'affranchir** de la honte**s'affranchir** de la hontes'en **sortir**se **scutură** cel mai ușor de rușine**elibereze** de rușinesă se **elibereze** de rușinea **scăpa** de rușine*Honte ou culpabilité? // Rușine sau vinovăție?*le petit garçon avait **ressenti** la honte**s'affranchir** de la honte**éprouvent** la hontebăiatului i **se făcuse** rușinea se **elibera** de rușine**se simt invadați** de rușine*Lilliput, star de la honte // Liliputanul, vedeta rușinii***provoque** la honte**generează** rușinea*La honte peut durer deux heures ou vingt ans // Rușinea poate dura două ore sau două decenii*se **libèrent** de la honte, ils ont honte d'avoir eu hontenous **éprouvons** notre passé avec honte ou fiertése **eliberează** de rușine, li se face rușine că le-a fost rușinene **prezentăm** trecutul cu rușine sau mîndrie*Le déni, une légitime défense morbide // Negarea, o legitimă apărare morbidă***sort** de la honte pour entrer dans la fiertéa **depășit** rușinea pentru a descoperi mîndria

On se libère de la honte en modifiant l'âme des autres // Ne eliberăm de rușine în măsura în care le schimbăm celorlalți sufletul

se **libérer** de la honte

elibera de rușine

On se libère de la honte en agissant sur n'importe quel point du système // Ne eliberăm de rușine acționând în oricare punct al sistemului

l'éprouvé qui **prépare à la honte**
éprouver une autre source de honte

situația care **pregătește sentimentul rușinii**
experimenta o altă sursă a rușinii

Anomie et mégapoles // Anomie și megalopolisuri

sans **éprouver** de honte

fără a **resimți** un sentiment de rușine

L'immigration, chance ou malchance sociale? // Imigrația, șansă sau neșansă socială?

éprouvent la honte

încearcă un sentiment de rușine

Affectivité et performances scolaires // Afectivitate și performanțe școlare

provoque la honte

declanșează rușinea

Les Noirs et l'étoile jaune // Negrii și steaua galbenă

éprouvent un sentiment de honte planté au fond d'eux-mêmes

au un sentiment de rușine sădit în adâncul sufletului

Quand la servitude renforce // Când supunerea întărește

honte d'**éprouver**

rușinea de a **simți**

Quand le réel est différent du récit de ce réel // Când realitatea este diferită de discursul acestei realități

sortir de la honte
peut-on dire „**sortir** de la honte”
difficile de **sortir** de la honte
sortir de la honte

pentru a ne **elibera** de rușine
putem oare să spunem „să **ieșim** din rușine”
foarte greu să **depășim** rușinea
depășirea rușinii

Les sans-honte // Cei fără rușine

des individus qui n'**éprouvent** ni honte ni fierté
de ne jamais se **sentir** honteux
la honte „**éprouvée**...”
„...ceux qui **éprouvent** trop de honte...”
on n'**éprouve** la honte que
ces hommes n'**éprouvent** pas de honte

indivizi care nu **arată** nici rușine, nici mândrie
să nu se **simtă** nicicând rușinați
rușinea „**resimțită**...”
„cei care **vădesc** prea multă rușine...”
nu **suferim** de rușine decât
acești oameni nu **resimt** rușine

Morale, perversions et perversis // Morală, perversiuni și pervertiți

éprouver de honte ou de culpabilité

fără a **da dovadă** de rușine sau vinovăție

Le pouvoir des chaussettes // Puterea ciorapilor

nous n'**éprouvons** ni honte ni fierté

nu ne **încearcă** nici rușine nici mândrie

Thus, in the target text, the concept of *shame* is positioned at the crossroads between a paradigmatic axis, which no longer functions by the principles of selection, of a *sau... sau*, but of a *și... și*, and a syntagmatic

axis, where the goal of combinations is lexical richness. However, the specialized text determined by its *dominant*—namely by a certain hierarchy of functions, as defined before Katharina Reiss by Roman Jakobson (1960, p. 353; 1963) in the '60s as the determining factor of the message profile itself—is not defined by the projection of the principle of equivalence from the axis of selection to the axis of combination, as it occurs in poetry. On the contrary, in this case it is defined by the “sequential [combination] of equivalent units” (Jakobson, 1960, p. 358): once the concept is delimited, the selection is far more rigid, and the combination follows more or less the rules of mathematical equations. Thus, substitution—specific to the paradigmatic axis—does not function as such in a specialized text; it does not replace the “central” term of a terminological grid, but it completes it.

This may explain why the translation of *shame* in expressive texts follows another logic, where equivalence can become the rule or, in any case, also according to Roman Jakobson, “the constitutive principle of the sequence” (Jakobson, 1960, p. 358). Three examples taken almost randomly (actually, randomly from the things I have read recently) may prove this.

10. By way of conclusion: on the false freedom of the translator

I have mentioned—at the beginning of my analysis—that the translator hesitated to construct a grid of specialized terms symmetrical to the one in the source text. I have underscored his reticence to the neologizing of the adjective *rușinos* [shameful]; the price to pay was the dispersion of the terminological grid into a multitude of para- and periphrastic structures, a fluctuation that contravenes flagrantly the intentionality of the source text. However, maybe his reticence has another explanation, too: cultural, literary and historical. An entire lexicon borrowed from the French (that Pompiliu Eliade also mentioned), which I invoked at the beginning of this study would rapidly be eliminated, in late nineteenth century, from the Romanian language lexicon. Actually, the vocabulary of the characters within the plays of Alecsandri and Caragiale, which reflected the state of the Romanian society of their time, stands to prove the passage from the euphorizing Frenchisms of Chirița to their decadence in the lexicon of Caragiale’s characters. The vocabulary—today almost indecipherable—of *Frantuzitele* by Constantin Faca, and then of the idiolect of Chirița by Vasile Alecsandri (that almost became an idiom) also increasingly hard to comprehend (insofar as the comic character is based on a French-speaking trend today in a state of accelerated desegregation) soon lost the “mark of prestige”. The new jargon, practiced daily by Caragiale’s characters, now comprising loan words turned into Romanian, would degrade into all sorts of deformations once it was integrated into the world of Bucharest slums. The conscience of their symbolic value in Chirița’s world would fully dissipate; the language was not able to assimilate, but only to distort them.

Maybe the same thing happened with the couple *rușinoasă* – *rușina*, which in Romanian acquired a comic and pejorative connotative load, which led to all the hesitations in their transposition. I remind here that Veta is *rușinoasă* and that neither she nor her sister must be *rușinate*: actually, the translators of Caragiale’s plays into French (by the way, they are far from novice; see Caragiale, 1994) avoided *la honte*. They constantly transposed *rușinea* by *pudeur* or *gêne*: the adjective–verb couple of the same family is not mentioned; the translators oscillated between *gêner*, a mitigating tem, and *ne pas la faire rougir*.

Ca să nu le rușinez , știi cum e Veta mea... rușinoasă	... histoire de pas les gêner . Vous savez comment qu'elle est, ma Véta, elle a de la pudeur .
Ca sa nu le rușinezi ...	Pour pas les gêner ...
Știi cum e Veta mea... – Rușinoasă , mie-mi spui?	Vous savez comment qu'elle est, ma Véta...
să n-o rușinez	– Pudique! À qui le dites-vous!
Rușinoasă , mie-mi spui?	pour ne pas la faire rougir
Rușinoase ... mie-mi spui?	Pudique! À qui le dites-vous!
	Pudiques , à qui le dites-vous?

Far more recently, the successful novel of the Iași-based writer *Dan Lungu, Sînt o babă comunistă!*, was translated into French by Laure Hinckel. I believe to have selected all the occurrences (not many) of the term *rușine* and I was curious to see the extent to which this term was featured literally in the French translation. I was not surprised to note the translator's freedom: faced with a literary text, the hierarchy of dominants had changed. I was able to find—among the translation techniques, this time around justified, though sometimes disputable—her translational intention of transforming equivalence into a “constitutive principle” (Jakobson, 1960, p. 358) of the translation. Where the Romanian text reads *neobrăzat* (a term featured inadequately in Cyrulnik's Romanian version), the translator chooses a phrasing that is actually very far from the concreteness and register of the original:

Ba chiar eu am fost mai *neobrăzată*, dacă mă gîndesc bine. (p. 7)   Je crois bien qu'à l'époque *j'ai fait un choix encore plus radical*. (p. 9)

“Lipsa de obraz”, expressed in the source text in a very familiar register and very concrete from a metaphorical perspective, is however translated into French using a lexicon which would better suit a different environment and context:

Auzi, știi ce, ești *nesimțit*. N-ai chereștea, zău! (p. 145)   Bon, tu sais, *tu n'as aucun savoir-vivre*. Pas dégauchi pour deux sous, ma parole! (p. 141)

Nerușinarea is transposed by *insolence*, again a more abstract term, which belongs to a more formal register:

Uneori gobăile sînt așa de *nerușinate*, că se bagă în cotețul porcului să-i fure mîncarea. (p. 71)   Parfois ces ornies sont d'une *insolence* incroyable. Elles vont jusqu'à entrer dans la soue du cochon pour lui piquer son repas. (p. 70)

The wish to avoid the direct translation of *face pe rușinata* determines—probably due to the translator's sloppiness—an unpleasant but obviously unintentional repetition:

Învățătoarea dă ochii peste cap, *face pe rușinata*, spune că își face doar datoria, că nu e nevoie, dar, dacă ei totuși insistă, fiindcă tot se pregătește să meargă la o nuntă, o brățară *modestă* ar fi un cadou potrivit. (p. 125)   La maîtresse lève les yeux au ciel, *fait sa modeste*, dit qu'elle ne fait que son devoir, que ce n'est pas nécessaire, mais que si nous insistons il se trouve qu'elle doit se rendre à un mariage et un *modeste* bracelet serait un cadeau approprié. (p. 122)

The rest of occurrences of *rușine* are transposed directly, by correspondence:

Cu ce obraz călcam eu din nou în ogradă? Ce *rușine!* (p. 118)   Ce serait un coup à vouloir entrer dans un trou de souris! La *honte!* (p. 115)

În momentele de slăbiciune sînt gata să-mi pun hainele înapoi în dulap, dar știu foarte bine că, de *rușine*, peste cîteva zile o iau de la capăt. (p. 141)   Dans des moments de faiblesse, je suis toute prête à replacer mes vêtements dans le placard, mais je sais très bien que, de *honte*, dans quelques jours, je repars de zéro. (p. 138)

Țucu a spus că din delicatețe. Fiindcă e prea *rușinoasă* să aducă vorba de alimente [...] (p. 157)   Țzucu disait que c'était par délicatesse. Parce qu'elle avait trop *honte* d'amener la conversation sur la nourriture [...] (p. 152)

Tre' să te gîndești la măritat, nu-i nici o *rușine*... Simt că m-am înroșit... (p. 213)   Faut penser à te marier, il n'y a pas de *honte*... Je sens que je rougis... (p. 205)

Părea un cîine *rușinos*, se ascundea... (p. 226)   On aurait dit que ce chien avait *honte*, il se cachait... (p. 217)

Finally, a Romanian version of *Le Petit Prince* by Antoine de **Saint-Exupéry** (1943, 1971, 1998) associates *ruşinea, la honte*—by particularizing broader and less concrete semantic spheres—with *umilinţa*, with *timiditatea, jena, sfiala* and *ridicolul*, almost as for *pudoare* in this text. Furthermore, the four occurrences for *honte* in the original text have turned into eight in the translated version.

Humiliée de s'être laissé surprendre à préparer un mensonge aussi naïf, elle avait toussé deux ou trois fois, pour mettre le petit prince dans son tort. (p. 35)

Ça **m'intimide**... je ne peux plus... fit le petit prince tout rougissant. (p. 42)

Elle serait bien vexée, se dit-il, si elle voyait ça... elle tousserait énormément et ferait semblant de mourir pour **échapper au ridicule**. (p. 76)

Et les roses étaient bien **gênées**. – Vous êtes belles, mais vous êtes vides, leur dit-il encore. (p. 83)

Ruşinată că se dăduse de gol cu o minciună urzită atât de stîngaci, tuşise de cîteva ori, ca să arunce vina asupra micului prinţ. (p. 11)

Mi-e ruşine... nu mai pot... rosti micul prinţ roşind. (p. 13)

„Tare s-ar mai socoti jignită, îşi zise el, dacă ar vedea una ca asta... nu s-ar mai opri din tuse şi s-ar prefăce chiar că moare, ca **să scape de ruşine**. (p. 24)

Şi florile se **ruşinară**. – Sînteţi frumoase, dar sînteţi deşarte, le mai spuse el. (p. 26)

In exchange, the physical manifestation of shame—*roşeaţa, înroşirea*—is transposed using poetizing terms: you can turn red of shame (not necessarily of shyness) or of pleasure, but *a te îmbujora de ruşine* is rather inadequate. Actually, Saint-Exupéry's text plays with rather contrasting colours, handkerchiefs with red dots, the king's crimson, a man that was supposed to red (he is actually sometimes *roşu*, other times *roşcovan* in the Romanian version). Moreover, the Little Prince turns red many times (he also gets pale when he gets mad); this redness should have been preserved in the Romanian text, without alternating it with the poetic *îmbujorare*, with the risk of committing mistranslations such as:

Il **rougit**, puis reprit: [...] (p. 30)

Le petit prince **rougit** de nouveau. Il ne répondait jamais aux questions, mais, quand on **rougit**, ça signifie «oui», n'est-ce pas? (p. 94)

Se **îmbujoră-n obraji**, pe urmă spuse mai departe: [...] (p. 10)

Micul prinţ din nou **se-îmbujoră**. El niciodată nu răspundea la întrebări, dar dacă te **îmbujorezi** înseamnă „da”, nu-i așa? (p. 29)

All of these examples—randomly mentioned within the mixture of recent reads, not following a coherent program of elaborating a corpus—justify the grid elaborated by the *skopos* theory. At the same time, however, they show what I called the “false” freedom of the translator who has a double task to fulfil in his translational process. The first is to transpose a text into a target language, while the second is to determine to category to which the text pertains (thus to construct a typology for it in the meanwhile). Hence, a translator's freedom is limited not only by history, by the horizon of expectation of his period, by the translational traditions (also historically determined), but also by the imperative of reconstructing the same *type* of text in the target language. The translator is thus never completely isolated or alone: his endeavour will or will not be successful *also* depending on his capacity of deciphering correctly the intention of the text to translate.

Bibliography

- Almonte, C. (2011). *Comentario de libros: Morirse de vergüenza*, în „Psiquiatria universitaria”, p. 387–388, [online].
- Berman, A. (1999). *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain*, Seuil, Paris.
- Caragiale, I. L. (1959). *Teatru*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București.
- Caragiale, I. L. (1994). *Théâtre*, adaptare din limba română de Eugène Ionesco și Monica Lovinesco, L'Arche, Paris.
- Cassin, B. (éd.) (2004). *Vocabulaire européen des philosophies. Dictionnaire des intraduisibles*, Éditions du Seuil/Le Robert, Paris.
- Cornea, P. (1972). *Ce ne dezvăluie traducerea de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, în *Originile romantismului românesc*, Minerva, București.
- Crașoveanu, D. (2002). *Categorii sintactice necircumstanțiale*, Editura Mirton, Timișoara.
- Cyrułnik, B. (2010a). *Mourir de dire. La Honte*, Odile Jacob, Paris.
- Cyrułnik, B. (2010b). *J'ai connu la honte*, interviu de Émilie Lanez, în „Le Point”, 2 sept., [online].
- Cyrułnik, B. (2011a). *Scham. Im Bann des Schweigens – Wenn die Seele vergiftet*, trad. Maria Buchwald și Andrea Alvermann, Präsenz Kunst und Buch Verlag, Hünfelden.
- Cyrułnik, B. (2011b). *Morirse de vergüenza. El miedo a la mirada del otro*, trad. Maria Pons Irazazábal, Editura Debate, Barcelona.
- Cyrułnik, B. (2012). *Mai bine mor decât să spun. Rușinea*, trad. Valentin Protopopescu, Editura Trei, București.
- Cyrułnik, B. (2013). *J'ai surmonté la honte, ce poison de l'âme*, interviu de Isabelle Vial, în „Pèlerin”, nr. 6673, 16 iul., [online].
- Freud, S. (1900). *Die Traumdeutung*, în *Studienausgabe*, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main.
- Freud, S. (1909). *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*, în *Studienausgabe*, vol. 8, S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main.
- Freud, S. (2010a). *Opere esențiale. Interpretarea viselor*, vol. 2, trad. Roxana Melnicu, Editura Trei, București.
- Freud, S. (2010b). *Micul Hans. Analiza fobiei unui băiețel de cinci ani*, în *Opere esențiale. Nevroza la copil*, vol. 8, trad. Rodica Matei și Ruxandra Hosu, Editura Trei, București.
- Gehring, P. (2011). *Eine Art innere Gefangenschaft*, în „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 5 oct., [online].
- Graur, Al. (1973). *Gramatica azi*, Editura Academiei, București.
- Ionescu, G. (1981). *Cîteva repere*, în *Orizontul traducerii*, Univers, București.
- Jakobson, R. (1960). *Linguistics and Poetics*, în Sebeok, Th. A. (ed.), *Style in Language*, Wiley, New York.
- Jakobson, R. (1963). *Linguistique et poétique*, în *Essais de linguistique générale*, traducere din limba engleză de Nicolas Ruwet, Minuit, Paris.
- Janin, Cl. (2003). *Pour une théorie psychanalytique de la honte (honte originare, honte des origines, origines de la honte)*, în „Revue française de psychanalyse”, vol. 67, nr. 5, p. 1657–1742, [Crossref](#).
- Kinston, W. (1983). *A theoretical context of shame*, în „International Journal of Psycho-Analysis”, nr. 64, p. 213–226.
- Ladmiral, J.-R. (1989). *Pour une philosophie de la traduction*, în „Revue de métaphysique et de morale. La traduction philosophique”, nr. 1, Éditions Armand Colin, Paris.
- Ladmiral, J.-R. (1994). *Traduire: théorèmes pour la traduction*, Éditions Gallimard, Paris.
- Ladmiral, J.-R. (1998). *Principes philosophiques de la traduction*, în *Encyclopédie philosophique universelle*, ediție coordonată de André Jacob, vol. IV, PUF, Paris.
- Lungu, D. (2007). *Sînt o babă comunistă!*, Editura Polirom, Iași.
- Lungu, D. (2008). *Je suis une vieille coco!*, traducere din limba română de Laure Hinckel, Jacqueline Chambon, Paris.
- Popovici, D. (1977). *Studii literare. III*, Dacia, Cluj-Napoca.
- Reiss, K. (2002). *La critique des traductions, ses possibilités et ses limites*, trad. Catherine Boquet, Artois Presses Université.
- Ricœur, P. (2005). *Despre traducere*, trad. și studiu introductiv de Magda Jeanrenaud, postfață de Domenico Jervolino, Polirom, Iași.
- Rosenblum, R. (2000). *Peut-on mourir de dire? Sarah Kofman, Primo Levi*, în „Revue française de psychanalyse”, LXIV, nr. 64, [Crossref](#).
- Saint-Exupéry, A. de (1943). *Le petit prince*, Reynal & Hitchcock, Paris.
- Saint-Exupéry, A. de (1971). *The Little Prince*, traducere din limba franceză de Katherine Woods, Harcourt, New York.
- Saint-Exupéry, A. de (1998). *Micul prinț*, traducere din limba franceză de Benedict Corlaci, Editura RAO, București.
- Semprun, J. (1994). *L'écriture ou la vie*, Gallimard, Paris.
- Tristán, R. M. (2011). *Claves para no morir de vergüenza*, în „El Mundo”, 13 nov., [online].